

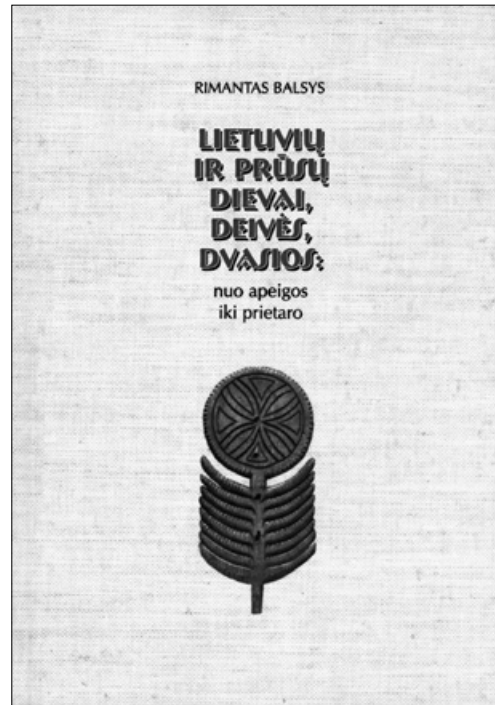
Baltų mitologijos monografija

Libertas KLIMKA

BALSYS, Rimantas. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2010, 513 p. Tiražas – 500 egz.

Pristatomoji knyga – tai jau antras monografijos leidimas, pataisytas ir iš esmės papildytas. Monografiją galima apibūdinti kaip baltų senosios religijos mitinių būtybių sąvadą, kuriame išnagrinėta kiekvienos jų istoriografija, padarant išvadas apie žinių patikimumo laipsnį. Prūsų ir lietuvių dievų bei deivių charakteristikos čia rašomos istoriniu metodu: nuo pirmojo paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose iki jų vartimo folkloriniais personažais – demonais ir pamėklėmis, taip pat parodant kai kurių iš šių dievybių kelią į krikščioniškąją tradiciją. Monografijos autorius, Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, Baltų kalbotyros ir etnologijos katedros profesorius dr. Rimantas Balsys šį darbą pradėjo rengdamas studentams baltų mitologijos konspektą. Kukliu tiražu 2006-aisiais išspausdintas pirmasis knygos leidimas (Klaipėda: KU leidykla, 445 p.) susilaukė didelio pasisekimo, bemaž buvo išpirktas, beveik nepasiekęs Vilniaus ir Kauno knygynų. Autorius toliau sėkmingai tęsė kritinės šaltinių peržiūros darbą, rezultatus teikdamas konferencijose bei jų publikacijose. Dabar turinys papildytas tiek pagrindinių dievybių (pvz., Perkūno metamorfozių ar eufemizmų), tiek retai paminėtų periferinių dievybių (Salavas, Žėlius, Budintoja, Tavalas, Šulininis, Blizgulis, Gandus, Gražulė, Milda, Klamalas, Rūgutis, Srutis, Tiklis, Prigirstytis, Žalius ir kiti) analize. Tikrai aktualus visuomenei ir populiariajai žiniasklaidai naujas skyrelis „Jaunimo, meilės, vedybų dievybės“. Apskritai tiek pirmasis, tiek ir antrasis leidimai yra labai savalaikiai darbai, įvedantys į baltiškąją mitologijos pasaulį sistemiskai, kritiškai apžvelgiant gausią tyrinėjimų istoriografiją bei juos apibendrinant išvadamis. Ypač daug dėmesio skirta vardų ir eufemizmų etimologijai.

Mitologija ir religija – svarbiausia etnoso kultūros dalis, dvasinio gyvenimo viršūnė. Be jų pažinimo neįmanoma įsigilinti į daugelio etninės kultūros reiškinių – šeimos, kalendorinių, žemdirbystės ir gyvulininkystės papročių, tautodailės ženklų ir ornamentų, liaudiškųjų tikėjimų – esmę. Tačiau tenka apgailestauti, kad mokslinio baltų mitologijos ir religijos tyrinėjimo baruose nesusiformavo stiprių mokslinių centrų, grupių, mokyklų. Tad dirbama paskirai ir negausiomis pajėgomis. Pastaraisiais metais tyrinėtojų gretas dar labiau susilpnino skaudūs praradimai. Žiniasklaidoje bei populiarioje literatūroje šiais klausimais

išsakoma daug klaidingų teiginių, paviršutiniškų, moksliniu požiūriu nepagrįstų nuomonių bei interpretacijų. Tai galima pastebėti netgi Romuvos ir kitų bendruomenių, deklaruojančių senosios baltų religijos tęstinumą, veikloje. Todėl suprantama, kad kiekvienas naujas baltiškąją pasaulėžiūrą nagrinėjantis darbas sutinkamas itin dėmesingai ir viltingai. Juolab stambesni, apibendrinantys, sistemati-zuojantys veikalai.

Profesoriaus Rimanto Balsio monografija – reikšminga pakopa sunkiame kelyje į baltiškąją praeities dvasinės kultūros pažinimą. Darbas nudžiugino pastangomis atskleisti mitinių personažų raidą, dėmesiu įvardų etimologijai, dievybių funkcijų išgryninimu. Monografija – labai šiame tyrinėjimų etape reikalingas darbas. Po baltų religijos ir mitologijos šaltinių publikacijos (N. Vėlius, 1996–2005), ir ankstesniųjų istoriografinių tyrinėjimų paskelbimo (N. Vėlius, G. Beresnevičius; 1995–2004) tikrai reikėjo atlikti esminę dievybių ir mitinių būtybių „peržiūrą“. Kukli pradžia tam buvo padaryta G. Beresnevičiaus 2001 m. išleistu „Trumpu lietuvių ir prūsų religijos žodynu“. R. Balsio darbas – kompendiumo „formato“, labai patogus pasitikrinimui, seminariniam darbui aukštosiose mokyklose. Kiekvieno skyrelio pradžioje panašių funkcijų mitinės būtybės sugretinamos lentelėse. Mitinių būtybių vardų

Šaltinis Mildos slėnyje. Mažeikių r. Netoli Sedos. R. Balsio nuotr.

gausa neturėtų stebinti – lietuvių mitologija susidarė iš įvairių genčių bei skirtingų istorinių etapų paveldo.

Profesorius R. Balsys savo darbo tikslus taip nusako: „... susisteminti ir pateikti išsamias prūsų bei lietuvių dievų ir deivių charakteristikas; pasekti lietuvių bei prūsų dievybių demonizavimo, virtimo tautosakiniais personažais procesą; atskleisti šioms dievybėms skirtų apeigų pėdsakus papročiuose, tikėjimuose, tautosakoje; taip pat šių dievybių susiliejimą su krikščioniškąja tradicija; apžvelgti XIX–XX a. šioms dievybėms skirtų tyrinėjimų istoriją“. Autoriui išties pavyko atsekti daugelio dievybių įvaizdžio ir funkcijų kaitą, išryškinant jų demonėjimo ir desakralizacijos procesus, vykusius priklausomai nuo visuomenės raidos. Nuo apeigos iki prietaro – atsektosios metamorfozės kaip tik ir patvirtina žinomų iš XVI–XVII a. šaltinių dievybių autentiškumą. Reikšmingas rezultatas!

Kita svarbi autoriaus išvada – XIX a. mitologų, pravardžiuojamų „romantikais“, kūryba iš tikrųjų yra natūralus tęstinumas, besiremiantis senųjų dievybių charakteristikomis, iliustruojantis paskutinįjį baltiškosios religijos nuosmukio etapą.

Keletas pagiriamųjų žodžių apie prof. R. Balsio panaudotą tyrimo metodologiją. Suskirstymas pagal funkcijas atliktas iš religinių apeigų analizės bei vardų ir eufemizmų etimologijos. Šaltinių žinias suvedus į lenteles, dievybių funkcijų panašumas bei jų chronologinė raida tampa akivaizdūs. Geras liaudiškojo religingumo fenomenologijos išmanymas autoriui padėjo aptikti senosios religijos reliktus ir XIX a. dvasiniame gyvenime.

Knygoje teisingai pastebėta, kad fragmentiškas kai kurių dievybių paminėjimas šaltiniuose gali būti aiškinamas siauru šios dievybės garbinimo regionu. Tik diskutuoti, ar tai galima taikyti prūsų genčių panteonui; be išsamesnės istorinių sąlygų analizės išvadas daryti ankstoka. Priekabėnis skaitytojas, ypač šios srities tyrinėtojas, prof.

R. Balsio monografijoje gal pasiges aiškesnės senosios religijos degradacijos proceso periodizacijos (pradžia pavadinta G. Beresnevičiaus straipsniuose), jos susiejimo su istoriniais įvykiais ir ekonominiais veiksniais, pavyzdžiui, Valakų reforma. Reikėtų tyrinėtojams galutinai susitarti ir dėl terminų vartojimo. Tarkime, žodis pagonybė (paganus lotyniškai – kaimietis) semantine prasme labai pritinka būtent senosios (prigimtinės) religijos degradacijos laikotarpiui apibrėžti. Negalima pamiršti ir neigiamos šio termino reikšmės, susiformavusios viduramžiais kryžiaus karuose.

Apibendrinant galima teigti, kad šioje monografijoje pateiktas tyrimas yra etapinis baltiškosios mitologijos ir religijos studijose. Dievybių sisteminimas pagal funkcijas, jų autentiškumo nustatymas, įvaizdžių metamorfozės – nauji ir originalūs mokslinio darbo rezultatai. Kartu prof. R. Balsio monografija – pravartus žinynas bet kuriam etniskai kultūra besidominčiam tautiečiui. Malonu ją vartyti – knyga gražiai ir išradingai šviesios atminties dailininko Algio Kliševičiaus papuošta, o iliustruota daugiausia paties autoriaus padarytomis nuotraukomis. Gal tik paginacijai būtų pritikę įvairesni tautodailės ženklai, – tie patys per visą tomelį pabosta. Gerai, kad knygos pabaigoje įdėta platesnė santrauka anglų kalba, – užsienio tyrinėtojams baltiškoji mitologija ir religija iki šiol menkai tepažįstama. Mitologinių vardų rodyklė palengvina kasdienį monografijos vartojimą.

Sklandant prof. R. Balsio monografiją, reljefiškiau išryškėja ir sekančių žingsnių šiuose tyrinėjimo baruose užduotys – gairės ateities darbams. Pirmiausia pastebėtina, kad vis dėlto prūsiškoji baltų religijos atmaina labiau skiriasi nuo lietuviškosios nei latviškoji. Latvių ir lietuvių mitologijos bei religijos lyginamosios studijos tiesiog būtinos, – dievybių įvaizdžių kaita ir to priežastys taptų akivaizdesnės. Prisimintina, kad Livonijoje dvasinio gyvenimo istorinis kontekstas buvo visiškai kitoks. Kitas tyrinėtojams vis artėjantis uždavinys – senosios religijos struktūrinių bruožų rekonstrukcija. Neabejotinai tai turėjo būti susieta su žinių apie gamtą lygmeniu ir pasaulio sandaros modeliavimu. Ir čia būtų privalu panaudoti istorinį nagrinėjimo metodą. Tikėtina, kad prof. R. Balsio monografija esmingai palengvins ateinančiai tyrinėtojų kartai įžengti į baltiškosios mitologijos erdves, paskatins tolimesnius darbus šioje labai svarbioje kultūros paveldo srityje.

PUBLICATIONS

Monograph of Baltic Mythology

Prof. Libertas Klimka reviews Rimantas Balsys' monograph *Lithuanian and Prussian Gods, Goddesses, and Spirits: from Ritual to Prejudice* published by the University of Klaipėda Press. Klimka deems this monograph as a positive development in the Baltic mythology research.